

Voorkomen van de Reuzenstern *Sterna caspia* op de Steile Bank tijdens de herfsttrek

Occurrence of the Caspian Tern *Sterna caspia* on the Steile Bank during autumn migration

TRINUS HAITJEMA

De Reuzenstern is tegenwoordig een regelmatige doortrekker in Nederland. Tot 1950 waren slechts 12 waarnemingen bekend. Sindsdien is het aantal waarnemingen, vooral in de omgeving van de nieuwe IJsselmeerpolders, voortdurend toegenomen. In de *Vogels in Friesland* staat de Reuzenstern nog te boek als onregelmatige gast (van der Meulen 1977). Dit veranderde in 1977 toen in september 13 Reuzensternen op de Steile Bank werden waargenomen, een voor Nederlandse begrippen hoog aantal. Achteraf bleek dat reeds in 1972 en 1973 op de Steile Bank Reuzensternen waren gezien (Engelmoer 1979). De Reuzensternen gebruiken de Steile Bank als slaapplek, zoals ook Visdieven *Sterna hirundo* en Zwarte Sterns *Chlidonias niger* dat doen (Haitjema 1981, Tanger 1981).

Dit artikel beschrijft het voorkomen van de Reuzenstern op de Steile Bank in de jaren 1980-81 terwijl ter vergelijking ook gegevens uit eerdere jaren zijn verwerkt.

Gebied

De Steile Bank is een deels droogstaande zandbank (c. 100 ha) in het IJsselmeer voor de kust van Gaasterland bij Oudemirdum (figuur 1). De plaat ligt c. 200 meter van het vasteland en buigt naar het oosten toe steeds verder van het vasteland af. Gewoonlijk staat een groot gedeelte van de plaat droog. Tijdens stormen komt het echter wel eens voor dat een groot deel onder water komt te staan. Behalve het droogstaande gedeelte van de plaat is ook het ondiepe deel als foerageergebied en slaapplek van belang. Doordat het gebied weinig beschut ligt, komt de plantengroei nauwelijks tot ontwikkeling en is de Steile Bank één van de weinige onbegroeide zandbanken langs de Friese IJsselmeerkust. Van mei tot september wordt de plaat bewaakt door een medewerker van de beheerende instantie *It Fryske Gea*.

Methode

De Reuzensternen werden vanaf de kust geteld tijdens de slaaptrek naar de Steile Bank met behulp van een 25× vergrotende telescoop (KOWA). Daarbij werden aantekeningen gemaakt over leeftijd en gedrag. De tellingen werden gehouden van ongeveer twee uur vóór zonsondergang tot donker. Enkele malen werd er overdag geteld. In 1977 is met de tellingen begonnen. In 1980 en 1981 is gedurende de maanden juli, augustus en september wekelijks geteld. De in dit artikel gebruikte gegevens zijn grotendeels verzameld in 1980 en 1981. Soms wordt teruggegrepen op gegevens uit 1977, 1978 en 1979.

Figuur 1. Ligging van de Steile Bank. Location of the Steile Bank.

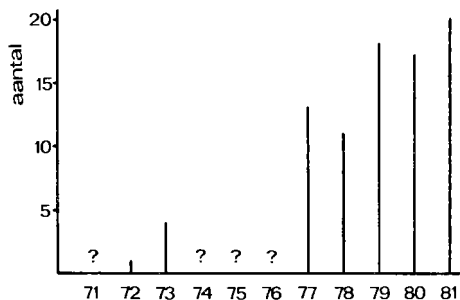
Voorkomen op de Steile Bank

Het is aannemelijk dat het aantal Reuzensterns dat in de nazomer de Steile Bank bezoekt, sinds 1972 is toegenomen (figuur 2). In 1972-73 werden slechts enkelingen gezien; in 1977-81 schommelde het jaarlijkse maximum van 11 tot 20.

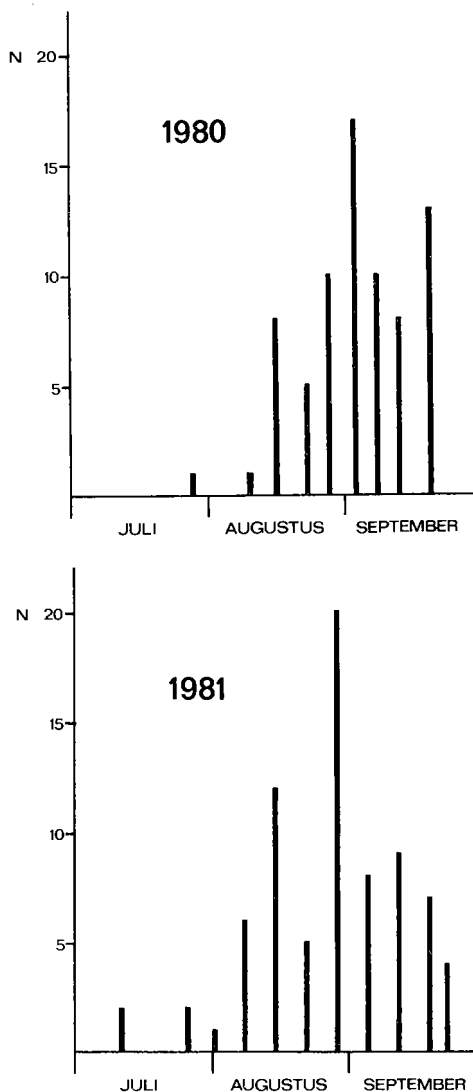
De eerste Reuzensterns worden doorgaans in de laatste week van juli waargenomen: in 1979 op 23 juli, in 1980 op 29 juli en in 1981 op 26 juli. In 1981 werden ook op 11 juli al twee exemplaren op de Steile Bank gezien. Deze zijn echter eerder aan te merken als „zomerzwerfers” dan als vroege trekkers. De vogels die 's zomers rondzwerven zijn waarschijnlijk voor een groot deel nog niet-geslachtsrijpe exemplaren. Dergelijke vogels worden zelden in de Zweedse broedgebieden waargenomen (Staav in brief). Bekend is dat een deel vanuit de overwinteringsgebieden in noordelijke richting trekt. Dit blijkt ook uit een ringvondst van een Finse vogel die in zijn derde zomer uit Limburg werd teruggemeld (*Op het Vinkentouw* 27: 13).

In de loop van augustus nemen de aantallen op de Steile Bank toe (figuur 3). Het lijkt er op dat er twee trekgolven zijn, zoals ook in Polen is geconstateerd (Jozefik 1969). Het aantal waarnemingen is echter nog te gering om dit met zekerheid te stellen.

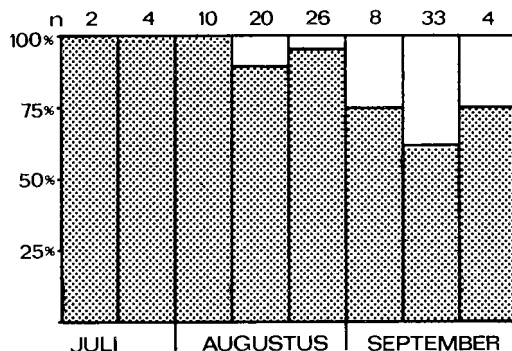
Tot eind augustus worden bijna uitsluitend adulte exemplaren waargenomen (figuur 4). Van 25 exemplaren waargenomen tussen 26 juli en 22 augustus, waren er 9 solitair, 14 gepaarde adulten (7 paar) en één adult met een jonge vogel. Vanaf eind augustus worden veel oudervogels met jongen gezien. In Polen worden reeds vanaf het begin van de doortrekperiode veel families waargenomen (Jozefik 1969). Waarschijnlijk zijn de Reuzensterns die in het begin van de doortrekperiode de Steile Bank bezoeken, mislukte broedparen en ongepaarde vogels, terwijl succesvolle broedparen pas later arriveren.

Figuur 2. Maximum aantal Reuzensterns dat geteld is in de jaren 1972-73, 1977-81. Yearly peak numbers of Caspian Terns on the Steile Bank.

Figuur 3. Aantal Reuzensterns op de Steile Bank in de periode juli-september, 1980-81. Number of Caspian Terns on the Steile Bank, July-September 1980-81.

Figuur 4. Aandeel (%) adulte (gestippeld) en juveniele (wit) Reuzensterns per tiendaagse periode. Proportion (%) of adult (stippled) and juvenile (white) Caspian Terns per decade.

Reuzensterms, 14 juni 1981, Uppland, Zweden (Alf Sevastik). *Caspian Terns Sterna caspia*.

De indruk bestaat dat de Reuzensterms in september gemiddeld langer verblijf houden op de Steile Bank dan in augustus. Waarnemingen van individueel herkenbare vogels die dit zouden kunnen bevestigen, ontbreken echter nog.

De laatste Reuzensterms verlaten de Steile Bank in de derde en vierde week van september. De laatste waarneming tot nu toe is die van vier exemplaren op 23 september 1981.

In 1980 werden op 20 september nog 14 exemplaren geteld, een hoog aantal zo laat in het seizoen. Op 27 september kon geen enkele Reuzensterm meer ontdekt worden. Opvallend is dat het aantal Visdieven in die week ook sterk terugliep, namelijk van 4800 tot 850 exemplaren (Haitjema 1981). In de week tussen 20 en 27 september waaide er een krachtige wind uit zuidoostelijke richting. Jansen (1980) stelde bij Scheveningen vast dat Visdieven opvallend talrijk doortrokken tijdens zuidoostelijke winden. Mogelijk is dat ook de aanleiding geweest tot het vertrek van alle Reuzensterms. In de week na 20 september werden op verschillende plaatsen in Nederland Reuzensterms waargenomen. Ongetwijfeld zaten daar exemplaren van de Steile Bank bij.

Elk jaar werden verscheidene jonge (juveniele) Reuzensterms op de Steile Bank waargenomen. Deze jongen werden alle, zonder uitzonde-

ring, door één of twee oudervogels begeleid. In tabel 1 is de samenstelling van de families op de Steile Bank vergeleken met resultaten welke werden verkregen in Zweden (Staaav 1980) en Polen (Jozefik 1969 gecorrigeerd). Het blijkt dat de verschillen tussen de landen onderling klein zijn. In alle drie gebieden zijn in ongeveer een kwart van het aantal families beide oudervogels betrokken.

Het vroegste jong werd gezien op 7 augustus 1979. In 1980 werd het eerste jong gezien op 16 augustus en in 1981 op 15 augustus. In Zweden worden de eerste jongen omstreeks 20 juli buiten de broedgebieden waargenomen (Staaav 1980). In het natuurreservaat Langenwerder langs de Oostzeekust van de DDR werden tussen 1959 en 1974 de eerste jongen waargenomen

Tabel 1. Aantal oudervogels en jongen per familiegroep. *Number of parents and juveniles per family in the study area, Sweden and Poland.*

	Steile Bank	Zweden	Polen
1 ad + 1 juv	67%	75%	32%
1 ad + 2 juv	8%		34%
1 ad + 3 juv	0%		7%
2 ad + 1 juv	25%	20%	20%
2 ad + 2 juv	0%		7%
aantal families	12	20	?

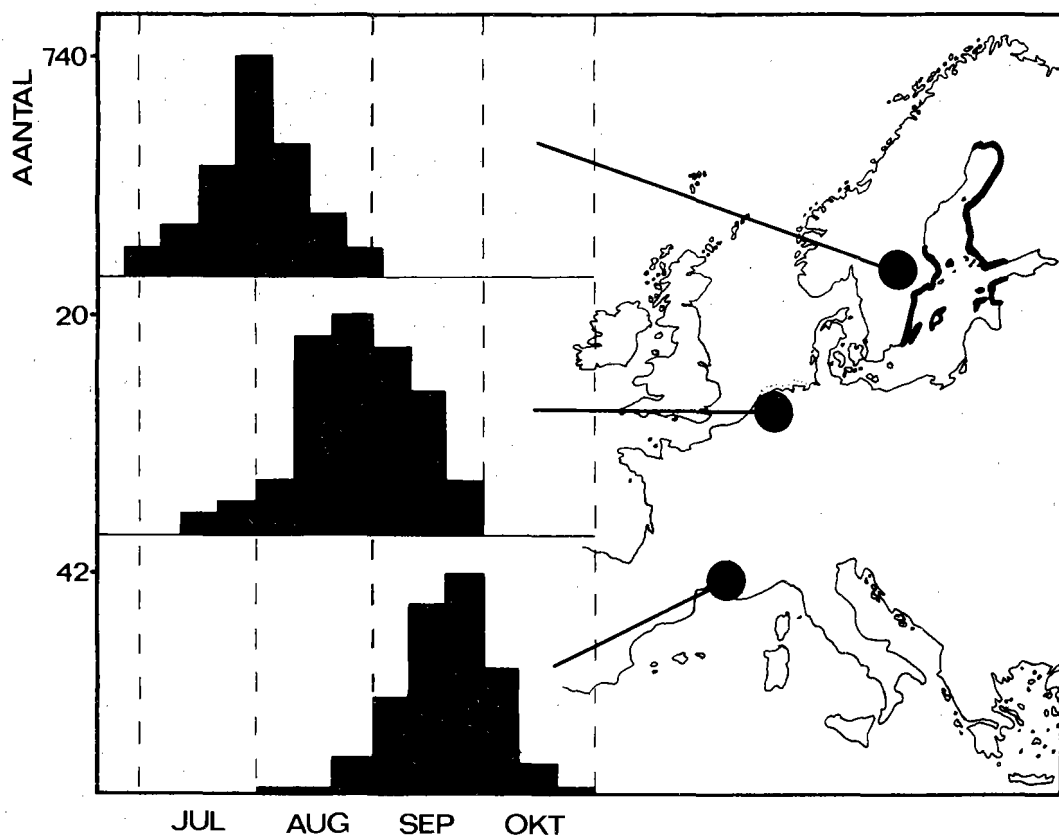
tussen 22 juli en 14 augustus (Eichstädt & Eichstädt 1977). Dit is eerder dan op de Steile Bank. De daar verblijvende groepen zijn echter veel groter dan die op de Steile Bank, terwijl de broedgebieden ook veel dichterbij liggen. Zodoende is de kans op een vroeg jong ook veel groter. Dat de trek al snel na het uitvliegen van de jongen kan beginnen blijkt uit een ringvondst van een exemplaar dat reeds op 15 juli van zijn geboortjaar uit Joegoslavië teruggemeld werd (Staav 1980).

In september is het percentage jongen verreweg het hoogst (figuur 4). De jongen maken dan 17 tot 50% van het totale aantal Reuzensterns uit. Tot de laatste waarnemingsdagen bestaat een groot deel uit jonge exemplaren. Op 20 september 1980 bijvoorbeeld waren van de 10 bekeken Reuzensterns 5 jonge vogels. In 1980 varieerde het aantal jonge vogels tussen de 25 en 50% van het totale aantal. In 1981 was dit 17 tot 44%.

De Reuzensterns van de Steile Bank foerageren waarschijnlijk alle op het IJsselmeer, waar-

nemingen in het merengebied van Zuidwest-Friesland ontbreken namelijk. Mogelijk wordt er in de nabijheid van de Steile Bank gefoerageerd, want overdag worden nog wel eens rustende losse exemplaren gezien op de Steile Bank en het nabijgelegen Oudemirdumer Klif. Van het kustgebied tussen Lemmer en Stavoren zijn buiten de Steile Bank en het Oudemirdumer Klif slechts twee najaarswaarnemingen bekend, namelijk één exemplaar op 5 augustus 1972 bij Laaxum (*Limosa* 47: 42) en één exemplaar op 29 september 1979 op de Mokkebank (*Vanellus* 33: 16).

Van de 3000 jongen die in de jaren 1972-75 in Zweden van een kleurring werden voorzien (Staav 1977) zijn verscheidene op de Steile Bank waargenomen. Door de grote afstand was de kleur echter moeilijk vast te stellen. Op 8 augustus 1981 kon van een vogel de kleurcombinatie met zekerheid worden afgelezen. Dit exemplaar was als nestjong geringd in 1975 op Dannskär, Gryt in de Zweedse provincie Östergötland (58.13 N 17.03 O) (Staav in brief).

Figuur 5. Aantalsverloop van de Reuzenstern (maxima per tiendaagse periode) in het Zweedse merengebied (Staav 1980), op de Steile Bank en in de Camargue, Frankrijk (Isenmann 1973). Tevens zijn de broedgebieden rond de Oostzee aangegeven (in zwart). Seasonal pattern (peak numbers per decade) of the Caspian Tern in the Swedish lakes area, on the Steile Bank and in the Camargue, France. Breeding distribution in the Baltic is shown in black.

Discussie

De Reuzensternen die in Nederland doortrekken hebben hun broedgebieden in het Oostzeegebied. Daar broedt de soort langs de kusten van Zweden, Finland en Estland (figuur 5). De populatie bestond in 1971 uit ongeveer 2300 broedpaar (Väisänen 1973), waarvan 850-950 paar in Zweden (Staa *et al.* 1972), ongeveer 1000 paar in Finland (Väisänen 1973) en 356 paar in Estland (Staa *et al.* 1972). Er wordt gebroed in kolonies tot ruim 150 nesten, terwijl er ook veel broedgevallen van losse paartjes plaatsvinden (Bergman 1980).

Het aantal broedparen van de Reuzenster in het Oostzeegebied is voortdurend toegenomen. In het begin van deze eeuw waren er enkele tientallen paren, terwijl er in 1935 waarschijnlijk niet meer dan 500 broedpaar aanwezig waren (Bergman 1980). In het begin van de jaren vijftig bedroeg het aantal al ongeveer 1200 paar (Bergman 1953). De toename gaat nog steeds verder, het aantal broedparen in Zweden was aan het eind van de jaren zeventig al tot ruim 1000 paar gestegen (Staa in brief). Gepaard gaande met de toename van de aantallen breidt de Reuzenster zijn broedgebied ook uit. Zo zijn er sinds 1961 bijna elk jaar één of twee broedgevallen op Rügen (DDR) vastgesteld (Eichstädt & Eichstädt 1977). Verder broedde in 1979 en 1980 één paar bij Falsterbo (Zweden). In de buurt van Ängelholm in NW-Skåne ontstond in 1979 een kolonie van ongeveer 20 broedpaar (Staa in brief). Beide vestigingen liggen zuidwestelijk van het normale Zweedse broedgebied.

Het toenemende aantal waarnemingen in Nederland staat waarschijnlijk in verband met de toename in het broedgebied en de uitbreiding ervan. Ook in andere Europese landen waar de soort tot voor kort zeldzaam was, is het aantal waarnemingen recent toegenomen (Beretz & Keve 1971, Dobrowolski 1970, Isenmann 1973, Martinez & Muntaner 1979). Dat deze toename niet uitsluitend te danken is aan een verhoogde waarnemingsintensiteit blijkt uit de stijgende tendens van het jaarlijkse maximum op de Steile Bank (figuur 2).

De meerderheid van de Reuzensternen trekt via de DDR en Polen over continentaal Europa naar het overwinteringsgebied. In de favoriete gebieden in de DDR worden groepen gezien tot maximaal 193 exemplaren (Eichstädt & Eichstädt 1977).

De belangrijkste overwinteringsgebieden van de Noordeparte Reuzensternen liggen in Mali en Ghana in West-Afrika. Kleinere aantallen verblijven in het enige Europese overwinteringsgebied in het zuidwestelijk deel van het Iberisch

schiereiland (Staa 1977).

De gegevens van de Steile Bank sluiten goed aan bij de waarnemingen elders (figuur 5). In het Zweedse merengebied, waar de oudervogels met hun jongen enige tijd verblijven, zijn de hoogste aantallen aanwezig omstreeks eind juli/begin augustus (Staa 1980), ongeveer drie weken eerder dan op de Steile Bank. In een ander doortrekgebied, de Camargue aan de Middellandse Zee, worden de hoogste aantallen eind september vastgesteld (Isenmann 1973), drie weken later dan op de Steile Bank.

Oproep

Om het voorkomen van de Reuzenster in Nederland te analyseren zou ik graag beschikken over zo veel mogelijk gegevens. Mensen die de beschikking hebben over ongepubliceerde waarnemingen of gedetailleerde gegevens met betrekking tot de gepubliceerde gevallen zou ik willen verzoeken om deze aan mij door te geven.

Dankzegging. Ik dank Roland Staa voor het verstrekken van veel onmisbare informatie, Peter Ohman en Alf Sevastik voor het beschikbaar stellen van de foto's, Bart Ebginge voor de waardevolle opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel en Yde D. Kuiper en Jappie Muizelaar voor het houden van drie tellingen tijdens mijn afwezigheid.

Summary

On the Steile Bank, a sandbank in the IJsselmeer off the coast of Friesland (fig. 1), a roost of Caspian Terns was discovered in 1977. In 1977-81 peak numbers varied between 11 and 20 (fig. 2).

The first Caspian Terns arrive normally in the last week of July. It is suggested that two migration groups can be discerned (*cf.* fig. 3). Until the end of August mainly adults are seen (fig. 4). From late August onwards many family groups consisting of one or two parents with young (tab. 1), have been recorded. The last birds leave the Steile Bank in the third and fourth week of September. The seasonal pattern fits very well with the occurrence in the Swedish lakes area and the Camargue, France (fig. 5).

It is assumed that the Caspian Terns of the Steile Bank forage on the surrounding IJsselmeer.

Literatuur

- BERETZ P. & KEVE A. 1971. Die Raubseeschwalbe, *Hydroprogne caspia* (Pallas), in Ungarn (1953-1969). Zool. Abh. st. Mus. Tierk., Dresden 30: 227-242.
- BERGMAN G. 1953. Verhållanden och Biologi der Raubseeschwalbe (*Hydroprogne ischegrava*). Acta zool. fenn. 77: 1-50.

- 1980. Single-breeding versus colonial breeding in the Caspian Tern *Hydroprogne caspia*, the Common Tern *Sterna hirundo* and the Arctic Tern *Sterna paradisaea*. *Ornis fenn.* 57: 141-152.
- DOBROWOLSKI K. A. 1970. (The occurrence of the Caspian Tern, *Hydroprogne caspia* (Pall.) in Poland during the last 150 years.) *Acta orn.* 12: 209—228.
- EICHSTÄDT W. & EICHSTÄDT H. 1977. Raubseeschwalbe — *Hydroprogne caspia* (Pall., 1770). In KLAUS G. & STÜBS J. *Die Vogelwelt Mecklenburgs*, pp. 191-192. Fischer, Jena.
- ENGELMOER M. 1979. De Steile Bank en haar gasten. In *Jaarboek 1978 VWG Friese IJsselmeerkust e.o.*, pp. 17-27.
- HAITJEMA T. 1981. Slaaptrek van de Visdief op de Steile Bank in 1980. In *Jaarboek 1979/1980 VWG Friese IJsselmeerkust e.o.*, pp. 51-55.
- ISENMANN P. 1973. Le passage de la Sterne caspienne *Hydroprogne caspia* en 1971 et 1972 en Camargue. *Alauda* 41: 365-370.
- JANSEN F. H. 1980. De trek van de Visdief en het weer. *Jaarverslag ZWS* 1979: 65-68.
- JOZEFIK M. 1969. Caspian Tern, *Hydroprogne caspia* Pall., in Poland — the biology of migration period — *Acta orn.* 11: 381-443.
- MARTINEZ A. & MUNTANER J. 1979. Migration de la Sterne caspienne *Hydroprogne caspia* par le delta de l'Ebre. *Alauda* 47: 29-33.
- VAN DER MEULEN H. T. 1977. Reuzenster — *Hydroprogne caspia* (Pallas). In VAN DER PLOEG D. T. E. *et al.* *Vogels in Friesland*, 2: 811-812. De Tilke, Leeuwarden.
- STAARV R. 1977. Etude du passage de la Sterne caspienne *Hydroprogne caspia* en Mediterranee a partir des reprises d'oiseaux bagues en Suède. *Alauda* 45: 265-270.
- 1980. Skräntärnans *Sterna caspia* uppträdande i Sverige under hög- och eftersommar. *Vår Fågelvärld* 39: 139-148.
- ALMKVIST B. & HEDGREN S. 1972. Skräntärnen *Hydroprogne tschegrava* i Sverige 1971. *Vår Fågelvärld* 31: 241-246.
- TANGER D. 1981. Verslag van een Zwarte Stern-telling in het IJsselmeergebied op 16 augustus 1980. *Watervogels* 6: 73-76.
- VÄISÄNEN R. A. 1973. Establishment of colonies of Caspian Tern (*Hydroprogne caspia*) by deserting flights in the Northern Gulf of Bothnia. *Ornis scand.* 4: 47-53.

T. Haitjema, Grovestinsstraat 2, 8723 AE Kouddum

Aanvaard voor opname 31 maart 1981

